

युगंधर

‘युगंधर’ या कादंबरी मध्ये शिवाजी सावंतांनी पौराणिक विषयातील बहुचर्चित, अवतारी, परमदैवतच ‘श्रीकृष्णला’ नायक म्हणून निवडून चित्रित केले आहे. या कादंबरी निर्मिती मागील लेखकाची भूमिका लक्षात घेऊन पौराणिक, अद्भुत चमत्कृती व संभाव्यता यातून लेखकीय प्रतिभेने चित्रित झालेल्या कादंबरी वर समीक्षकांनी घेतलेल्या आक्षेपांचा परामर्श या भागात घ्यायचा आहे.

१) असंख्य नावानी संबोधल्या गेलेल्या महाभारताच्या या नायकाला ज्यामुळे देवत्व प्राप्त झाले. त्यात त्याने द्रौपदीला वस्त्रहरणाच्या वेळी पुरविलेल्या वस्त्रांची कथा आवर्जून सांगितली जाते. दुर्दैवाने एरवी प्रत्येक प्रसंग वस्तुनिष्ठपणे कथन करणाऱ्या लेखकालाही ही भाबडी कथा मोहात पाडून गेली.^५

निराकरण -

वास्तविक महाभारतातील द्रौपदी वस्त्रहरणाचा भाग हा मूळ महाभारताच्या संहितेत नसून तो नंतर घुसडलेला प्रक्षिप्त भाग असल्याचे आनंद साधले वगैरे अभ्यासकांचे मत आहे. अत्यंत वस्तुनिष्ठ श्रीकृष्ण चरित्र वाचकांच्या समोर आणण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या शिवाजी सावंत यांनी ज्याप्रमाणे अर्भक श्रीकृष्ण चरित्रातील काही प्रसंगांना लिल्या वगळले. त्याच प्रमाणे द्रौपदी वस्त्रहरणाचा प्रसंग सुध्दा ते वगळू शकले असते. परंतु त्या प्रसंगाचा आविष्कार शिवाजी सावंतांना आवरता आला नाही व त्यांनी चमत्कारासह या प्रसंगाचे सादरीकरण केले. त्यामुळे श्रीकृष्ण चरित्र चमत्काराच्या विळख्यातून बाहेर काढण्याचा प्रयत्नाला पूर्णत्व मिळाले नाही.

शिवाजी सावंत हाच प्रसंग एका वेगळ्याच दृष्टीकोनातून सादर करू शकले असते. समाजशास्त्राच्या व न्यायशास्त्राच्या दृष्टीने मुलीला माहेराकडून व स्नेह्यांकडून मिळालेली भेट, अलंकार व वस्त्रभूषणे स्त्रीधन मानले जाते. त्यावर तिची स्वतःची मालकी असते. पांडवांना दृष्ट्यात पराभूत करून 'दास' बनविल्यानंतर दुर्योधन दुःशासनाकरवी द्रौपदीला दरबारात आणतो. तेव्हा तिची अलंकार भूषणे व वस्त्रभूषणे उतरविण्यास सांगतो. हे प्रतिकात्मक घेतले तर तिला श्रीकृष्ण बंधूकडून मिळालेली वस्त्रभूषणे दुःशासनास ताब्यात घेता आली नसावीत.^६ असा अर्थ प्रतीत होतो. त्यामुळे द्रौपदीवर प्रतिकात्मकदृष्ट्या उघडे पडण्याची वेळ येत नाही. अशा स्वरूपाचे प्रसंग चित्रण शिवाजी सावंतांना करता आले असते. पण समाज मनावर परंपरेने सौंदर्यवादी अद्भूत व चमत्कारपूर्ण प्रभाव करून राहिलेला वस्त्रहरणाचा प्रक्षोभक प्रसंग शिवाजी सावंतांनी स्विकारून आपल्या प्रतिभेने रंग भरून चित्रित केलेला आहे.

२) 'युगंधर' या कादंबरीत श्रीकृष्ण उद्धवाला सृष्टी, परमात्मा, नारी तसेच 'अश्वा' बाबतचे विचार सांगत असतो. मात्र यात शक्ती ही अश्वशक्तीच्या परिमाणात मोजली व मानली जाते. हे त्याचे म्हणणे पटणे कठीण आहे. कारण त्या काळात अश्वशक्ती ही संकल्पना रुढ होती का ? असा प्रश्न पडतो.^७

निराकरण -

अश्वाला ज्या प्रमाणे सामर्थ्याचा शक्तीचा मानबिंदू मानले जाते. तसेच त्याची धावण्याची शक्ती इतर कोणत्याही प्राण्याहून अधिक आहे. ती अधिक काळ टिकणारी ही आहे. या सान्या गुणवैशिष्ट्यामुळे प्राचीन काळापासून अश्वाला शक्तीचे प्रतिक मानण्यात आले आहे. १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात वाफेच्या इंजिनचा शोध लावणाऱ्या 'जेम्सवॅट' या पाश्चात्य शास्त्रज्ञाने अश्वशक्ती या संकल्पनेला मूर्त स्वरूप दिले आणि शक्ती ही अश्वशक्ती या परिमाणात मोजली जाते. या संकल्पनेचा आविष्कार केला.

'युगंधर' मधील श्रीकृष्ण कालीन समाजाचा विचार करिता श्रीकृष्णाने जे शक्ती ही अश्वशक्ती या परिमाणात मोजली जाते.^८ असे जे विधाने केले आहे ते तत्कालिन समाज स्थितीला विसंगत असल्याचे दिसते.

संदर्भ

- १) मृत्युंजयकार शिवाजी सावंत : संपादक - शांताराम वाघ
व्यक्ती आणि साहित्य : प्रकाशन - शशीदीप प्रकाशन, पुणे
आवृत्ती - पहिली, १ जानेवारी २००१
पृ. ३१
- २) तत्रैव : पृ. ३९
- ३) छावा : लेखक - शिवाजी सावंत,
प्रकाशन - कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे
आवृत्ती प्रथम १९७९. पृ. ३६४
- ४) तत्रैव : पृ. ६२९
- ५) युगंधर साहित्यिक : संपादक - जयराम देसाई
प्रकाशन - कमळाई प्रकाशन, पुणे.
आवृत्ती - पहिली, ३० डिसेंबर २००२,
पृ. २२६
- ६) मृत्युंजय : लेखक - शिवाजी सावंत,
प्रकाशन - कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.
आवृत्ती - प्रथम, पुर्नमुद्रण - २००२
पृ. ३३०, ३३१
- ७) युगंधर साहित्यिक : संपादक - जयराम देसाई
प्रकाशन - कमळाई प्रकाशन, पुणे.
आवृत्ती - पहिली, ३० डिसेंबर २००२,
पृ. २२७
- ८) युगंधर : लेखक - शिवाजी सावंत,
प्रकाशन - कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.
आवृत्ती - प्रथम, पुर्नमुद्रण - २००५
पृ. ९४०